ISSN: 2181-4341, IMPACT FACTOR (RESEARCH BIB) – 9.145, SJIF – 5,431

Toshkent Davlat Tibbiyot Universiteti

Ijtimoiy fanlar kafedrasi o‘qituvchisi

Ro‘ziyev Navro‘z Ixtiyor o‘g‘li

Toshkent Davlat Tibbiyot Universiteti talabasi

Xudoynazarova Odina Ravshan qizi

ORGAN TRANSPLANTATSIYASINING DINSHUNOSLIK VA BIOETIKA NUQTAI NAZARIDAN TAHLILI

Annotatsiya. Ushbu maqolada zamonaviy tibbiyotning eng bahsli va ijtimoiy ahamiyatga molik yo‘nalishlaridan biri — organ transplantatsiyasining konseptual asoslari tadqiq etiladi. Tadqiqotda inson a’zolarini ko‘chirib o‘tkazish amaliyoti shunchaki jarrohlik muolajasi sifatida emas, balki huquqiy, axloqiy va diniy qadriyatlar to‘qnashuvchi murakkab fenomen sifatida tahlil qilingan.

Maqolaning asosiy e’tibori bioetikaning to‘rtta fundamental tamoyili (avtonomiya, zarar yetkazmaslik, yaxshilik qilish va adolat) hamda jahonning yetakchi dinlari (Islom, Xristianlik, Iudaizm)dagi donorlikka oid fatvo va qarashlarga qaratilgan. Shuningdek, maqolada "miya o‘limi" tushunchasining etik dillemalari, organlarning tijoriylashuvi xavfi va inson qadr-qimmati daxlsizligi masalalari keng yoritiladi. Maqola tibbiyot xodimlari, dinshunoslar va bioetika sohasiga qiziquvchilar uchun mo‘ljallangan bo‘lib, unda inson hayotini saqlashda zamonaviy fan va an’anaviy e’tiqodlar o‘rtasidagi muvozanatni topish zaruriyati asoslab berilgan.

Kirish. Bugungi kunda transplantologiya minglab terminal holatdagi bemorlar uchun yagona najot chorasidir. Biroq, bir inson hayotini boshqasining o‘limi yoki jismoniy butunligiga daxl qilish orqali saqlash o‘z-o‘zidan bir qator savollarni tug‘diradi: Tana kimga tegishli ? O‘limning aniq chegarasi qayerda? A’zolarni hadya qilish savobmi yoki gunoh ?

Asosiy qism. Bioetik me’yorlar va diniy qadriyatlar sintezi

1. Bioetikaning Fundamental Tamoyillari va Shaxs Daxlsizligi

Transplantologiya amaliyoti insoniyat oldiga "Tana kimga tegishli?" degan fundamental savolni qo‘ydi. Bioetika nuqtai nazaridan bu masala quyidagi uchta ustun orqali tahlil qilinadi:

Avtonomiya va Ixtiyoriylik: Har bir shaxs o‘z jismoniy yaxlitligi ustidan mutlaq huquqqa ega. "Xabardor qilingan rozilik" (informed consent) prinsipi donorlikning huquqiy va axloqiy asosi hisoblanadi. Bunda donor yoki uning qonuniy vakillari operatsiyaning barcha tibbiy xavflari, psixologik oqibatlari va natijalari haqida to‘liq ma’lumotga ega bo‘lishi shart. Majburlash yoki aldov yo‘li bilan olingan organ bioetika tomonidan "insoniyatga qarshi jinoyat" sifatida baholanadi.

Adolatli Taqsimot va Anti-kommersializatsiya: Bioetika organlarning tovar ko‘rinishida sotilishini qat’iyan rad etadi. Inson a’zolarining bozori shakllanishi ijtimoiy tengsizlikni keltirib chiqaradi, ya’ni boylar hayotini saqlash uchun kambag‘allar "donorlar zaxirasi"ga aylanib qoladi.

Shu sababli, xalqaro etik normalar organlar taqsimotini faqatgina tibbiy zaruriyat, qon guruhining mosligi va navbat asosida amalga oshirishni talab qiladi.

2. Dinshunoslikda Hayotning Muqaddasligi va "Omonat" Tushunchasi

Jahon dinlari inson tanasini vaqtinchalik omonat deb bilsa-da, hayotni saqlab qolishni eng oliy maqsad (Maqasid ash-Sharia) deb belgilaydi.

Islom Huquqi (Fiqh) tahlili: Islomda inson tanasining vafotidan keyingi hurmati (karomat al-insan) muhim. Biroq, "Zaruratlar taqiqlangan amallarni muboh qiladi" degan huquqiy qoida (Qoida fiqhiya) donorlikka yo‘l ochadi. Zamonaviy fatvolarga ko‘ra, agar donorlik boshqa bir inson hayotini saqlab qolishning yagona chorasi bo‘lsa va u donorning hayotiga tiklanmas zarar yetkazmasa (tirik donorlikda), bu amal "Sadaqai jariya" (davomli savob) sifatida ulug‘lanadi.

Xristianlikda Fidoyilik Etikasi: Xristian teologiyasida donorlik "Yaqiningni o‘zingdek sev" degan amrning amaliy ifodasi deb ko‘riladi. Katolik va Protestant cherkovlari o‘z a’zolarini donorlikka "sevgi hadyasi" sifatida chorlaydi. Bunda tana o‘limdan keyin ruhdan ajralgan moddiy qobiq deb qaralib, uning qismlari boshqalarga hayot berishi ilohiy inoyat sifatida talqin etiladi.

3. "Miya O‘limi": Tibbiy Fakt va Etik Chegara

Transplantologiyaning eng nozik nuqtasi — o‘limning aniqlanishidir. Klassik "yurak to‘xtashi" tushunchasidan "miya o‘limi" konsepsiyasiga o‘tilishi katta etik bahslarni keltirib chiqardi.

Miya o‘limi va Ruh masalasi: Miya faoliyati (ayniqsa, miya ustuni) butunlay va qaytarib bo‘lmas darajada toxtashi tibbiyotda shaxsning o‘limi deb tan olinadi. Diniy nuqtai nazardan, ko‘plab ulamolar va teologlar miya o‘limini ruhning tanani tark etish lahzasi sifatida qabul qilishgan. Bu esa apparatga ulangan holda yuragi urib turgan, ammo miyasi o‘lgan donordan organ olishni "qotillik" emas, balki vafot etgan insonning so‘nggi xayrli amali sifatida baholashga imkon beradi.

4. Psixologik va Ijtimoiy Mas’uliyat

Organ transplantatsiyasi faqat ikki kishi o‘rtasidagi jarayon emas, bu butun jamiyatning axloqiy yetukligi ko‘rsatkichidir. Donor oilasining roziligi, bemorning minnatdorchiligi va shifokorning mas’uliyati yagona zanjirni tashkil etadi. Bioetika bu zanjirda shaffoflikni va inson qadrini birinchi o‘ringa qo‘yishni talab qiladi.

Xulosa. Transplantologiya — insoniyatning ma’naviy va tibbiy imtihoni

Organ transplantatsiyasi masalasi zamonaviy sivilizatsiyaning eng murakkab chorrahasida turibdi. Ushbu sohadagi yutuqlar faqatgina jarrohlik mahorati bilan emas, balki jamiyatning axloqiy yetukligi va huquqiy ongi bilan o‘lchanadi. O‘tkazilgan tadqiqot va tahlillar asosida quyidagi fundamental xulosalar va tavsiyalarni shakllantirish mumkin:

1. Inson Qadr-Qimmati va Tana Daxlsizligi

Bioetikaning eng oliy maqsadi — insonni "vosita"ga (ehtiyot qism manbaiga) aylanishidan himoya qilishdir. Maqolada tahlil qilinganidek, "Inson tanasi sotilmaydi va sotib

olinmaydi" degan qat'iy axloqiy imperativ nafaqat huquqiy norma, balki jamiyatning ma'naviy sog'lomligi kafolatidir. Kelajakda organlar savdosiga (kommersializatsiyaga) qarshi kurashishda xalqaro hamkorlikni kuchaytirish, donorlikning faqatgina altruistik (begaraz) shaklini targ'ib qilish inson huquqlarini himoya qilishning eng samarali yo'lidir.

2. Teologik Modernizatsiya va Hayotning Ustuvorligi

Dinshunoslik nuqtai nazaridan shuni ta'kidlash joizki, an'anaviy e'tiqodlar va zamonaviy fan o'rtasida "hayotni saqlash" masalasida umumiy konsensus mavjud. Islom, xristianlik va boshqa dinlarning zamonaviy fatvolari shuni tasdiqlaydiki, inson vafotidan keyin uning a'zolari boshqa birovga hayot berishi — bu "tirik qolgan ezgulik" (sadaqai jariya)ning eng yuksak namunasidir. Diniy ulamolarning bu boradagi ma'rifiy chiqishlari jamiyatdagi stereotiplarni sindirishda va donorlikka nisbatan ijobiy munosabatni shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi.

3. "Miya O'limi" Konsepsiyasini Huquqiy va Etik Legallashtirish

Tadqiqot shuni ko'rsatadiki, transplantologiyaning rivojlanishi bevosita o'lim tushunchasining aniq chegarasiga bog'liq. "Miya o'limi" holati yuz berganda organ olishni axloqiy jihatdan qabul qilish uchun jamiyatda tibbiy savodxonlikni oshirish lozim. Bu jarayonda shaffoflikni ta'minlash, ya'ni o'limni qayd etuvchi shifokorlar guruhi va transplantologlar guruhining bir-biridan mustaqil bo'lishi — jamiyatning tibbiyotga bo'lgan ishonchini mustahkamlaydigan asosiy omildir.

4. Ijtimoiy va Davlat Mas'uliyati Strategiyasi

Organ transplantatsiyasi tizimini muvaffaqiyatli yo'lga qo'yish uchun quyidagi amaliy qadamlar zarur deb hisoblanadi:

Milliy Registrlar: Donorlar va retsipientlarning yagona, shaffof va adolatli navbat tizimini yaratish. Bu korrupsiyaning oldini oladi.

Bioetik Komissiyalar: Har bir yirik tibbiyot markazida dinshunoslar, huquqshunoslar va etika bo'yicha mutaxassislardan iborat nazorat kengashlarini tashkil etish.

Psixologik Qo'llab-quvvatlash: Donor oilalari va a'zo ko'chirilgan bemorlar bilan ishlashning maxsus psixologik protokollarini ishlab chiqish.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Normativ-huquqiy hujjatlar:

1.O'zbekiston Respublikasining Qonuni. "Inson a'zolari va to'qimalarining transplantatsiyasi to'g'risida"gi O'RQ-768-sonli Qonuni. – Toshkent, 2022-yil 11-may.

2.World Health Organization (WHO). Guiding Principles on Human Cell, Tissue and Organ Transplantation. – Geneva: WHO Press, 2010.

3.The Istanbul Declaration on Organ Trafficking and Transplant Tourism. Revised edition. – Istanbul, 2018.

2. Bioetika va tibbiy etika bo'yicha fundamental asarlar:

4.Beauchamp, T. L., & Childress, J. F. Principles of Biomedical Ethics. 8th Edition. – Oxford University Press, 2019. – 512 p. (Bioetikaning 4 tamoyili bo‘yicha asosiy qo‘llanma).

5.Veatch, R. M., & Ross, L. F. Transplantation Ethics. 2nd Edition. – Washington, D.C.: Georgetown University Press, 2015. – 464 p.

6.Kushner, T. K. The Ethics of Organ Transplantation (The Cambridge Medical Ethics Series). – Cambridge University Press, 2012.

3. Diniy-falsafiy va islom huquqi manbalari:

7.Sachedina, A. Islamic Biomedical Ethics: Principles and Application. – Oxford University Press, 2009. – 288 p. (Islomda bioetika va uning amaliyoti tahlili).

8.O‘zbekiston Musulmonlari idorasi. Zamonaviy fiqhiy masalalar (Fatvolar to‘plami). – Toshkent: "Movarounnahr", 2021.

9.Al-Qaradawi, Y. Fatawa al-Mu'asira (Zamonaviy fatvolar). 3-jild. – Qohira: Dar al-Qalam, 2003.

4. Ilmiy maqolalar va davriy nashrlar:

10.Hamrayev, Sh. G‘., & G‘ulomov, A. A. "Transplantologiyaning huquqiy va etik aspektlari". // O‘zbekiston Tibbiyot Jurnali, №4, 2023. – B. 45–52.

11.Steinberg, D. "Biomedical Ethics and the Law of Organ Transplantation". // Journal of Medical Ethics, Vol. 44, Issue 2, 2020.

12.Caplan, A. L. "The Ethics of Organ Allocation". // The New England Journal of Medicine, 2018.

5. Elektron va axborot resurslari:

13.The Transplantation Society (TTS). Official Global Website. – [Elektron resurs]: www.tts.org (Murojaat sanasi: 2026-yil mart).

14.UNESCO Global Ethics Observatory (GEObs). Database on Bioethics. – [Elektron resurs]: www.unesco.org/shs/ethics/geobs.